

ברכת הנר והבשמים במוצאי שבת

הרא"ש הסביר מדוע אין לחזר אחר האור, ומה יהיה הדין בבשמים:

רא"ש מסכת ברכות פרק ח סימן ג:

אמר רב יהודה אמר רב: אין מחזרין על האור כדרך שמחזרין על כל המצות. לפי שברכה זו ('מאורי האש') אינה אלא לזכר בעלמא שנברא האור במוצאי שבת. דאי משום הנאת האור מברך, היה צריך לברך בכל פעם ופעם כשנהנין מן האור. מכל שכן על הבשמים (שאין לחזר אחריהם), דאינה אלא להשבת נפשו.

וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רצז סעיף א, רצח סעיף א:

מברך על הבשמים אם יש לו, ואם אין לו - אינו צריך לחזור אחריהם. מברך על הנר 'בורא מאורי האש', אם יש לו. ואינו צריך לחזור אחריו.

ב. ברכה על הנר לכתחילה ובשעת הדחק

ברכה על נר בעל שלהבת אחת

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קג עמוד ב:

רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא... כי מטא לאבדולי (כאשר בא רבא להבדיל במוצאי שבת), קם שמעיה (שמשו של רבא) ואדליק אבוקה (נר בעל כמה פתילות) משרגא (מנר רגיל שהיה מונח שם). אמר ליה (רב יעקב לרבא): למה לך כולי האי (לטרוד כל כך)? הא מנחא (מונח לפניך) שרגא!... אמר ליה: לא סבר ליה מר, אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר?

מבואר בדברי הגמרא שמעיקר הדין מותר לברך אף על נר בעל שלהבת אחת, אך מצוה מן המובחר לברך על אבוקה, שאורה רב. הראשונים כתבו שכל נר בעל שתי פתילות נחשב כאבוקה:

בית יוסף אורח חיים סימן רצח:

ומצאתי כתוב בשם ספר אגודה: אבוקה להבדלה, והוא הדין נר שתי פתילות.

וכן פסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רצח סעיף ב:

מצוה מן המובחר לברך על אבוקה... הגה: ונר שיש לו שתי פתילות מיקרי אבוקה.

על פי זה, כתבו האחרונים:

שמירת שבת כהלכתה פרק סא סעיף כו:

אין לו אבוקה, ייקח שני נרות או אפילו שני גפרורים, ויקרב את להבותיהם זו לזו.

ברכה על להבת כיריים

לגבי ברכה על להבת כיריים שלא הודלקה להאיר אלא לצורך אחר, נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד א:

תנו רבנן: היה מהלך חוץ לכרך וראה אור, אם עבה כפי הכבשן - מברך עליו, ואם לאו - אינו מברך עליו. תני חדא: אור של כבשן מברכין עליו, ותניא אידך: אין מברכין עליו! - לא קשיא: הא - בתחלה, הא - לבסוף.

רש"י מסכת ברכות דף נג עמוד א:

כבשן - ששורפים בו אבנים לסיד, אם עבה כאור היוצא מפי הכבשן - נהורא בריא היא, ולהשתמש לאורה היא נעשית.

ואם לאו - לאו לאורה נעשית, אלא לבשל, ואין מברכין אלא על שנעשה להאיר.

הקדמה:

מצווה עלינו להבדיל במוצאי השבת, בשביל להבליט את הייחודיות של השבת, שהיא מעין עולם הבא, על פני ימות החול. מלבד ההבדלה שנאמרת על כוס יין, תקנו חכמים לברך על הבשמים, כדי לנחמנו על אובדן הנשמה היתירה, וכן תקנו לברך על האש, להודות על בריאת האש הראשונה, שהיתה במוצאי השבת.

שאלה: כיצד ינהג חייל שאין ברשותו נר ובשמים לברך עליהם במוצאי

שבת? האם ניתן בשעת הדחק לברך ברכת 'מאורי האש' על להבת

כיריים? האם ניתן לברך את ברכת הבשמים על דיאודורנט או בושם?

א. מקור הדין

ברכת הבשמים

נחלקו בית שמאי ובית הלל בדין מי שיש לו כוס יין אחת במוצאי שבת ורוצה לזמן ולהבדיל עליה, כיצד יסדר את הברכות, ממחלוקתם למדנו שיש לברך על הנר והבשמים במוצאי שבת:

משנה מסכת ברכות פרק ח משנה ה:

בית שמאי אומרים נר ('מאורי האש') ומזון (ברכת המזון) ובשמים והבדלה. ובית הלל אומרים נר ובשמים ומזון והבדלה.

בטעם ברכת הבשמים במוצאי שבת, נאמרו מספר הסברים בראשונים, בשו"ת שרידי אש, סיכם את הדעות השונות:

שו"ת שרידי אש חלק א סימן כט:

מה ששאל על הטעם בהרחת הבשמים במוצאי שבת, הנה יש בה טעמים הרבה. **טעם ראשון:** בתוספות (ביצה דף לג), משום איבוד הנשמה היתירה (שמסתלקת במוצאי שבת ואנו כואבים על איבודה). **טעם שני:** בתוספות שם, משום אש של גיהנום שמסריח, בשבת אין אש של גיהנום שולטת ובמוצאי שבת מתחיל לשרוף ולהסריח... **טעם שלישי:** של הטור, להשיב הנפש הכואבת מיציאת השבת. ואין זה טעם של התוספות, שם הכאב על איבוד הנשמה היתירה, וכאן הכאב על יציאת השבת... אלה הם טעמיהם של הראשונים ז"ל, והדרשנים האחרונים הוסיפו עוד טעמים... אבל אי אפשר לפרטם, כי רבים הם.

ברכת הנר

הטעם לברכת האש במוצאי שבת, מבואר בדברי הגמרא בפסחים:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נד עמוד א:

אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת, הואיל ותחילת ברייתו הוא. וכיון שרואה - מברך מיד. רבי יהודה אומר: סודרן על הכוס. ואמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה... דתניא, רבי יוסי אומר: שני דברים עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת, ובמוצאי שבת נתן הקדוש ברוך הוא דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה, והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור. והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד.

הדין בדיעבד

בדיעבד כשאין לאדם נר, מבואר בגמרא שאין צורך לחזר אחריו:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד ב:

אמר רב יהודה אמר רב: אין מחזרין על האור כדרך שמחזרין על המצות. אמר רבי זירא: מריש הוה מהדרנא (בהתחלה הייתי מחזר), כיון דשמענא להא דרב יהודה אמר רב - אנא נמי לא מהדרנא, אלא אי מקלע לי (מזדמן לי) ממילא - מברכינא.

רש"י מסכת ברכות דף נג עמוד ב:

אין מחזרין על האור - אם אין לו אור אינו צריך לחזר אחריו.

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

בתחלה - בתחלת שרפת אבנים אין האור להאיר.

בסוף - לאחר שנשרפו האבנים רובן, מדליקין אור גדול מלמעלה למרק שרפת האבנים, ומשתמשין נמי (גם) לאורה.

מבואר בדברי הגמרא ורש"י, שניתן לברך 'בורא מאורי האש' דווקא על אש שהודלקה על מנת להאיר, ולא על אש שהודלקה לצורך אחר, כגון שריפת אבנים או בישול. וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רצח סעיף י:

אור של כבשן בתחלת שריפת הלבנים, אין מברכין עליו שאז אינו עשוי להאיר, ואחר שנשרפו אז עשוי להאיר ומברכין עליו.

❖ **חוה דעתך, מדוע אין לברך ברכת 'בורא מאורי האש' על אש שלא הודלקה להאיר?**

לגבי אש שהודלקה בתחילה לצורך אחר ולבסוף משתמשים בה לצורך תאורה בלבד הסתפק הביאור הלכה:

ביאור הלכה סימן רצח סעיף יא ד"ה נר בית הכנסת:

נסתפקתי, נר שנדלק בתחלה לכבוד (לכבוד אדם מסוים, וכן לשאר צרכים שאינם להאיר), ולבסוף משתמש בו להאיר לבד, אם יוכל לברך עליו. ואין להביא ראיה מאור הכבשן שמברכין עליו בסופו משום שעשוי להאיר, דשאני התם שעושה פעולה חדשה בשביל זה, כמו שפירש"י בגמרא. ומכל מקום יש לצדד דיכול לברך כיון שהיא עתה רק להאיר. דבנר של שבת שהמצוה היא הדלקה כמו שאנו מברכין 'וצונו להדליק' שם אזלינן בתר תחלת הדלקה שאם הודלקה שלא לצורך שבת רק לענין אחר צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה... מה שאין כן הכא (כאן), שלא בעינן (שאינן צורך) כלל שידליקנה לצורך הבדלה... וכל זה מפני שהברכה נתקנה על בריאת האור שהיתה במוצאי שבת, ורק דבעינן (שצריך) שיהא האור עשוי כדי להאיר... מאי הוי אם בתחלה לשם כבוד הודלקה, כיון שעתה עומד האור רק להאיר. ומכל מקום, למעשה צריך עיון, וטוב שיכבנה ויחזור וידליקנה.

❖ **במה הסתפק הביאור הלכה? מהם צדדי הספק?**

לאור זאת, הורה בספר שמירת שבת כהלכתה, לגבי להבות הגז:

שמירת שבת כהלכתה פרק סא סעיף כז:

להבות של כירי גז או של פתילית נפט, אין לברך עליהן, כיוון שהן עומדות לבישול או לחימום, ולא למאור... אף נר שהודלק לכבוד, למצוה או כדי ליהנות מחומו, ועתה משתמש בו למאור, טוב שיכבנו ויחזור וידליקנו לשם הבדלה.

ג. ברכת הבשמים על דיאודורנט או בושם

משנה מסכת ברכות פרק ח משנה ו:

אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עובדי כוכבים, ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים.

ובגמרא פירשו הטעם:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד א:

מאי טעמא (מדוע אין לברך על בשמים של מתים)...? בשמים - לעבורי ריחא הוא דעבידי (נעשו על מנת להעביר ריח רע, ולא על מנת להריח)... אמר רב הונא: בשמים של בית הכסא... אין מברכין עליו.

רש"י מסכת ברכות דף נג עמוד א:

בשמים [של מתים] - עבידי לעבורי ריחא (עשויים להעביר את ריח) דסרחונו של מת, ולא להריח.

בשמים [של בית הכסא] - שמוליך אדם אסטניס לבית הכסא, להעביר ממנו ריח רע של בית הכסא - אין מברכין עליו.

מבואר בדברי הגמרא שלא ניתן לברך ברכת הבשמים, על דבר שנעדר להעביר ריח רע בלבד. וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן ריז סעיף ב:

אין מברכין על הריח, אלא אם כן נעשה להריח. הילכך אין מברכין על בשמים של מתים... שאינם אלא להעביר סרחונו של מת... וכן אין מברכין על בשמים של בית הכסא.

לפי זה אין לברך על דיאודורנט, מטהר אויר וכדומה, שכן הם נעשו על מנת למנוע ריח רע, ולא על מנת להריח בהם. המשנה ברורה הוסיף, שכן הדין אף כשמתכוון להריח בהם:

משנה ברורה סימן ריז ס"ק י:

על בשמים של בית הכסא - שמוליך איסטניס לבית הכסא להעביר הריח רע, אם הולך אדם ומריח מרחוק ריח בשמים אלו, אינו צריך לברך, כיון דבעלים לא עשאום אלא להעביר הריח רע. **ואפילו במתכוין להריח נמי אין מברך.**

בנוסף, נחלקו האחרונים, האם יש לברך על בשמים סינטטיים הנפוצים בימינו, המופקים בתהליך כימי מחומרים שאינם מריחים. יש שהתירו בפשטות:

שו"ת אור לציון חלק ב פרק מו אות נד:

כיום יש מי ורדים העשויים מחומרים כימיים, ויש לברך עליהם בורא מיני בשמים.

וכן פסק הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (ברכות עמוד שיג) שיש לברך על בושם המיוצר מחומר סינטטי. מאידך, יש שפקפקו בדבר:

שמירת שבת כהלכתה פרק סא הערה לב:

ושמעתי מהגרש"ז אויערבך, דאפילו להסוברים בשמן ומים שקלטו ריח מבשמים דחשיבי כיש להם עיקר (היינו אם הם ריח חשוב שמברכים עליו), היינו דווקא כשקלטו ממש מבשמים שחייבים בברכה, מה שאין כן במי בושם (מלאכותיים), שיתכן שגם העיקר (החומר שממנו הפיקו את הבושם) פטור מברכה, שהרי נעשו באופן מלאכותי מזפת וכדומה... וכיון שהשינוי הוא רק על ידי הפרדה כימית, יתכן שאין לברך על זה.

ד. הלכה למעשה

כך נפסק בספרנו תורת המחנה:

א. ברכות הנר והבשמים אינן קשורות לחלוטין להבדלה, אלא תוקנו לאומרם במוצאי שבת, ובשל כך סידרו לאומרם עם ההבדלה. לפיכך, מי שאין בידו אלא יין, יבדיל בלא ברכה על הנר והבשמים (ואף אין צריך לחזר אחריהם כל כך), ולעומת זאת מי שאין בידו במוצאי שבת אלא נר ובשמים, יברך עליהם בלא להבדיל על הכוס.

ב. מברכים ברכת הנר על אור אבוקה, אך בלית ברירה ניתן לברך על נר יחידי (או על להבת מצית), שהרי דין הברכה על האבוקה אינו אלא מצוה מן המובחר.

ג. אין לברך אלא על להבה שהודלקה למאור, וכל שהודלקה לחימום, בישול, או למצווה וכבוד, אין מברכים עליו. על כן יש לכבותה, ולשוב ולהדליקה לצורך ההבדלה.

ד. אין מברכים על ריח שיוצר לסילוק ריח רע, ועל כן אין לברך על מטהרי אויר ודיאודורנטים למיניהם.

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"פ הרב חנניה שפרן.

כתביה ועריכה: טור' רועי אלמלם. הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

